

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XX.

100 ÉVES A MAGYAR ISZLÁMTÖRVÉNY

SZERKESZTETTÉK:

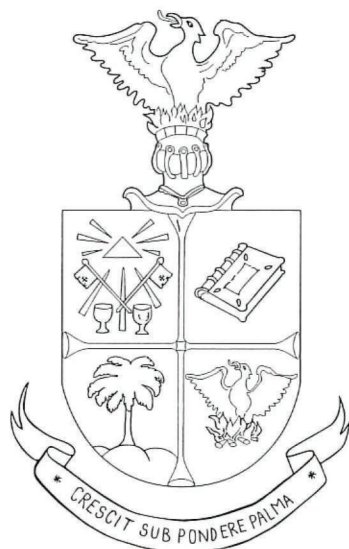
KÖBEL SZILVIA – TÓTH J. ZOLTÁN

**100 éves a magyar
iszlámtörvény**

100 éves a magyar iszlámtörvény

Szerkesztették:

KÖBEL SZILVIA – TÓTH J. ZOLTÁN

Budapest, 2017

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2017

Lektorálta:
Herger Csabáné

ISSN 2063-4757

ISBN 978-963-9808-78-2

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara
Felelős kiadó: Dr. Törő Csaba, dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:
Patrocinium Kiadó

(xi) Ehhez kapcsolódhat a kényszer- és gyermekházasságok kérdése is. (xii) Külön érdemes a vallási alapú gyűlölet- és becület-bűncselekmények kérdését is tárgyalni, valamint (xiii) a rendészeti eljárásokban tetten érhető (pl. az igazoltatások során ún. etnikai profilalkotásnak nevezett) vallási alapú hátrányos megkülönböztetés kérdéseit. (xiv) A a humánerőforrás-menedzsment világában megjelenő profilalkotás önmagában is alkalmas lehet a kiemelt vizsgálatra. Végezetül, visszakanyarodva a vallás közjogi szerepének vizsgálatához, az állami klasszifikációk (regisztráció, a felekezetválasztás szabadsága) is elkülönült esetkör képez.³⁷ (Itt a felekezeten belüli ellentétek kérdése, a szakszervezetek jogai az egyházi alkalmazottak vonatkozásában, vagy éppen a nők lelkésszé szentelésének kérdése különösen érdekes.)³⁸ Ahogy a bevezetőben írtam, a fenti néhány oldal nem jogtudományi elemzés, még csak a tudományos közlemények tartalmi és formai követelményeinek sem feltétlenül megfelelő szöveg. A cél is pusztán annyi volt, hogy egy tanulmánykötet nyitó gondolatait megfogalmazzam, és adott esetben az oktatásban is hasznosítható módon, valamennyire rendszerezett formában vázoljak fel néhány, a vallásszabadság morfológiáját, tartalmát érintő, a bírósági esetjogban megjelenő kérdést – amely szemlélteti azt a társadalompolitikai környezetet, ahol a vallásszabadság más jogokkal, érdekekkel és értékekkel ütközik.

37 L. pl. az alábbi EJEB-esetket: Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova (Case no 45701/99), Hasan and Chaush v. Bulgaria (Application No. 30985/96), Case of Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) and Others v. Bulgaria (Applications nos. 412/03 and 35677/04), Vyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine (Application no. 77703/01), Karlsson v. Sweden, (Application(s) No(s): 12356/86) Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses And Others v. Georgia (Application no. 71156/01), Savez Crkava Rijec Ivota and Others v. Croatia (Application no. 7798/08), Religionsgemeinschaft Der Zeugen Jehovas And Others v. Austria, (Application no. 27540/05), Magyar Keresztyen Mennonita Egyház and Others v. Hungary (Applications os.70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 and 56581/12)

38 L. pl. Spetz and Others v. Sweden (app.20402/92), Williamson v. The United Kingdom (no. 27008/95), Sindicatul Pastoral Cel Bun v. Romania (App. No. (no. 2330/09)

Stipta István¹

AZ ISZLÁM VALLÁS HAZAI ELISMERÉSÉRŐL SZÓLÓ 1916. ÉVI XVII. TC. LÉTREJÖTTE ÉS JOGDOGMATIKAI ELEMZÉSE

1. Korabeli alkotmányos keretek

A dualizmus második felében hazánkban megszűnt az államegyháziság rendszere, de nem történt meg az állam és az egyház intézményi elkülönítése. Az 1895. évi XLIII. tc. átmeneti megoldást, a felekezetek háromfázisú koordinált rendszerét alakította ki. A koordináció azt jelentette, hogy a felekezeteket (ti. az államot és az egyházakat, továbbá az egyházakat, felekezeteket egymás között) kölcsönösen érintő ügyeket a törvényalkotás és a végrehajtás szintjein összehangolták.²

A három fázis alatt azt értjük, hogy az egyházakat és a felekezeteket az állami egyházjog három kategóriába osztotta. A bevett felekezetek (latin, görög és örmény szertartású katolikus, református, evangélikus, unitárius, ortodox vagy görögkeleti és 1895-től az izraelita) szorosan együttműködtek az állammal, kiváltságokat élveztek és a *statustól* anyagi, politikai, jogi és erkölcsi segítséget kaptak. A törvény által elismert felekezetek is teljes szabadságot élveztek, de nem kaptak hivatalból állami támogatást. A törvény által el nem ismert, vagy túrt felekezetek egyesületként, a hatályos egyesülési és gyülekezési jog szabályai szerint működhettek. A felekezetek háromfázisú koordinált rendszere működőképes megoldásnak bizonyult, és azt csak a felekezetek egyenjogúságáról szóló 1947. évi XXXIII. törvény szüntette meg.³

1 *egyetemi tanár, KRE ÁJK*

2 Gergely Jenő: Egyházi autonómiák Magyarországon a dualizmus korában (1867-1918). (Összehasonlító elemzés). Történelmi szemle, 46. évf. (2004) 3-4. sz. (a továbbiakban: Gergely) 300. p.

3 Gergely 301. p.; Köbel Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!”: az állam és az

A dualizmus-kori Magyarország területén az iszlám vallás követői az 1895. évi XLIII. törvénycikk szerint vallásukat szabadon vallhatták és követhették és azt „az ország törvényeinek, valamint a közérkölciség kívánalmainak korlátai között külsőkép is” kifejezheték és gyakorolhatták. Nem voltak azonban részesei a vallásszabadság nagyobb mértékének, amely csupán a bevett vagy a törvényesen elismert felekezetek tagjait illette meg. Nem vonatkoztak rájuk – egyebek között – a gyermekek vallási neveléséről szóló törvények (1868. évi LIII. tc. 13-18. §, 1894. évi XXXII. tc. és 1895. évi XLIII. tc. 26-30. §) rendelkezései. Vallási szertartásaik, azok gyakorlatára rendelt helyiségeik, lelkészeik és vallási tisztelük tárgyai terén nem élvezték azt a fokozott védelmet, amelyet a korabeli büntetőjog (1878. évi V. tc. 190-192. §, 1879. évi XL. tc. 51. §) az állam által elismert vallások részére biztosított. Végül az iszlám vallásúak nem rendelkezhetek az állam által elismert vallási szervezettel és azon jogokkal sem, melyeket jogszabályaink (különösen az 1895. évi XLIII. tc. 9-10. §-ai) e szervezeteknek biztosítottak.⁴ Ahogyan a képviselőház közoktatási bizottsága 1916-ban megállapította, Magyarországon, ahol egyik legnagyobb szentjüknek, Gül Babának frissen feltárt sírja áll, az iszlám vallás követőinek csak a legszűkebb értelemben vett vallásszabadságban, illetőleg túrtségben volt részük.⁵

Az egyházakról és a vallásszabadságról szóló, 1895-ben elfogadott törvénycikk részletesen szabályozta az el nem ismert felekezetek (szekták) törvény által elismert jogállásává válásának feltételeit is. Eszerint az elismerést

egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945-1989 között. Rejtjel. Budapest, 2005. 28. p.; Herger Csabáné: Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században. Új Mandátum Kiadó. Budapest, 2010. 254. p.

4 Képviselőházi Irományok, 1910. LI. kötet. 1219. sz. Törvényjavaslat az iszlám vallás elismeréséről. Általános indokolás (a továbbiakban: Általános indokolás) 3. p.; Balogh Margit: Regnum et sacerdotium – Állam és egyház történelmileg változó viszonyai Magyarországon. Vallástudományi Szemle, VI. évf. (2010) 4. sz. 23. p.

5 Medriczky Andor: A budapesti magyar mohamedán egyházközség megalakulásának jogi előzményei. Városi Szemle 20. évf. (1934) I. (a továbbiakban: Medriczky) 105-106. p.; A közoktatásügyi bizottság jelentése „az iszlám-vallás elismeréséről” szóló 1219. számú törvényjavaslatról. KN. 1243. sz. Képviselőházi Irományok 1910-1915. LI. kötet. (a továbbiakban: Közoktatási bizottság) 118. p.

kérő felekezetnek írásba kellett foglalnia hitelveit, tanrendszerét, valamint szervezeti és működési szabályzatát, és azt jóváhagyásra be kellett nyújtania a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Ha a miniszter megítélése szerint a hitelvek és a szabályzatban foglaltak nem ütköztek a hatályos jogba és nem sértették a közérkölcset, úgy a törvényes elismerésnek csupán egyetlen további feltétele az volt, hogy az illető felekezet a magyar állam területén legalább egy működő hitközséggel (egyházközséggel) rendelkezzen. A törvényesen elismertté minősítés fontos alkotmányjogi következménye volt a legális állami főfelügyelet gyakorlása az addig egyesületként működő, tehát a mindenkori egyesületi és gyülekezési szabályok között élő, az államtól teljesen független, de garanciák nélküli létezéshez képest. A túrt felekezetből a törvényesen elismert felekezetté válás lehetőségével a második világháború előtt csupán a baptista felekezet élhetett. A felekezet és az állam közötti koordináció jogforrasi alapját ebben az esetben az 1905-ben elfogadott önkormányzati szabályzat képezte. Az iszlám vallás 1916-ban sajátos körülmények között, az országgyűlés által alkotott törvénnyel vált elismert vallássá.⁶

A hazai iszlám vallás állami szabályozásának szükségességét Bosznia és Hercegovina 1908-as annexiója után – a vallási élet alkotmányosságára terén kialakult – sajátos ellentmondás vetette fel. Az Osztrák-Magyar Monarchiához csatolt államrészen ugyanis az uralkodó 1910. február 17-én resolútióval biztosította az iszlám vallás szabadságát. Az államfői döntés alapján készült tartományi önkormányzati szabályzat 8. §-a szerint az annektált területen az iszlám vallás törvényesen elismert religió, sőt, a 23.§. szerint politikai előjogokat élvező egyik főfelekezet lett.⁷ Az iszlámtörvény magyarországi országgyűlési anyagai szerint az új államrészen kialakult rangsorban az iszlám vallás első helyen állt, utána következett a görögkeleti, a katolikus, a protestáns és végül az izraelita felekezet.⁸ Ettől kezdve az iszlám vallás követői Magyarországon a vallási jogaik terén a

6 Gergely 316. p.

7 1424/ 1910. M.E. sz.rendelet 8.§. 1910. évi Rendeletek Tára (44. évf.) XI-XII. füzet. 4. p.; Általános indokolás 3-4. p.; Thót László: A mohamedán jog alaptanai. Budapest, 1917. 1-2. p.

8 Közoktatási bizottság. 118. p. Vö: Pekár Gyula előadói beszéde. Képviselőházi napló, 1910. XXVII. kötet. (a továbbiakban: KN) 173. p.

bevett vagy elismert vallásfelekezethez tartozó honpolgárokkal szemben hátrányos helyzetbe kerültek.⁹

Tovább növelte az ellentmondást, hogy Ausztriában két év múlva kiegyenlítették az annektált területek és a Monarchia nyugati fele közötti ellentétet, miután a hanafita rítusú iszlám vallást az 1912. évi július hó 15-i osztrák birodalmi törvény recipiálta.¹⁰ A fontos reform a vallási és lelkiismereti szabadságot biztosító 1867. december 27-i és az ezt kiegészítő 1874. május 20-i birodalmi törvény alapján és szellemében történt, de nem elégedtek meg azzal, hogy közigazgatási úton, kultuszminiszteri rendelettel ismerjék el a feltételeknek megfelelő új „*Religions-Gesellschaft*”-ot, hanem a „mohamedánizmus különlegességeire és világtörténeti jelentőségére” tekintettel az iszlám elismeréséről külön törvényt alkottak. Hangsúlyozni kell, hogy a korábbi osztrák jogi normák szerint is lehetőség lett volna a vallás legalizására, de az osztrákok törvényi szintű megoldást választottak az állam és egyház vallásbarát szétválasztására.¹¹ A törvényalkotás során osztrák részről is voltak fenntartások: a törvényhozás felsőházának tárgyi jelölése szerint „tagadhatatlan, hogy a Korán erkölcsi és jogi tanítása oly részleteket tartalmaz, melyek a keresztény európai civilizáció elveinek ellentmondanak, aminő például a rabszolgaság intézménye, a többnejűség, a jus talionis, a házasságtörők megkövezése, a lopásnak megcsonkításával való büntetése, de ezen aggodalmakat eloszlatja vagy részben csökkenti annak a mérlegelése, hogy ezek a rendelkezések az által, hogy a mohamedánok állami uralom alá kerülnek, hatástalanokká válnak.”¹² Az osztrák törvény szerint csak az állami törvényekkel nem ellenkező tanítások, intézmények és szokások részesültek állami védelemben. Azzal, hogy a mohamedánok házasságkötésére is az 1870. évi április 9-i törvény és az Osztrák Polgári Törvénykönyv 110. szakasza vonatkozott, ki volt zárva, hogy az iszlámban

9 „A mohamedán vallás jogállásának Magyarországon való rendezését Bosznia-Hercegovina annektálása tette aktuálissá, a törökökkel a háború alatt létrejött szövetség pedig szinte sürgette a kérdés napirendre tűzését.” Sárospataki Református Lapok 1915. 49. sz. 343-344. p.

10 Reichsgesetzblatt 1912. 159.; Általános indokolás 4. p.; Pekár Gyula KN. 173. p.

11 Közoktatási bizottság 118. p.; Pekár Gyula KN 173. p.; Wilhelm Brauneder: Österreichische Verfassungsgeschichte. 10. Aufl., Wien, 2005. S. 158.

12 Budapesti Hírlap 97. sz. 1910. április 24. 8. p.

foglalt különös házassági jog érvényben maradjon és a házassági jogviták a *saría*-bíróóság hatáskörébe kerüljenek.

2. A törvényalkotás közvetlen előzményei

A hazai törvényjavaslat indokolásában nagy hangsúlyt kapott a török-magyar fegyverbarátság gondolata. Az I. világháború alatt Törökország és az Osztrák-Magyar Monarchia közös célokért harcolt, a két állam szoros szövetségi viszonyban állt. A törökök egyrészt jelentős mértékben semlegesítették az ellenséges orosz csapatokat, másrészt közvetlenül is részt vettek a Monarchia frontjain zajló ütközetekben. A hazai lapok a törvényjavaslat országgyűlési vitájának napjaiban is heves harcokról tudósítottak. A gesztusértékű magyar törvényt a török hivatalos körök részéről élénk diplomáciai érdeklődés kísérte. A magyar állam szimbolikus normaalkotó gesztusát táviratban üdvözölte Enver pasa török hadügyminiszter és a birodalmi képviselőház elnöke is. A törvény képviselőházi vitáját a budapesti török kolónia számos tagja személyesen is figyelemmel kísérte.¹³

A törvény megalkotásának további háttérmotívuma a korszakban erősödő turáni eszmekör volt. A magyar-török nyelvi és vérbeli rokonság egyre szélesebb körben terjedő felfogása nem csupán a politikai turanizmus formájában terjedt, hanem a tudomány egyes képviselői (Ligeti Lajos, Gombocz Zoltán, Németh Gyula) részéről is komoly támogatásban részesült. A törvényjavaslat általános indokolása szerint a törökökkel való „jövőbeli sűrűbb kapcsolat kilátására tekintettel” is indokolt, hogy az iszlám Magyarország területén törvényesen elismert vallásfelekezet legyen.¹⁴ Politikai turanizmus tükröződött Pekár Gyula képviselőházi expozéjából is, aki meggyőződéssel állította, hogy a török nemzetet a turáni testvériség szoros szálai fűzik hozzánk.¹⁵ Baranyai Béla függetlenségi párti képviselő

13 Bolek Zoltán: Az utolsó dzsihád. Muszlimokkal az Első Világháborúban. Magyar Iszlám Közösség. Budapest, 2014. 11-12., 107-114. p.; Az Est 1916. január 14. sz. 6. p.

14 Általános indokolás 4. p.; Hamza Gábor: Adalékok az iszlámnak a magyar jog történetében betöltött szerepéhez. Jogtudományi Közlöny 59. évf. (2004) 1. sz. 31-36. p.

15 Pekár Gyula KN 173. p.

a képviselőházi vitában kifogásolta, hogy a törvényjavaslat indokolása az ottomán és magyar nemzetet összekötő érzelmi kapcsolat hangsúlyozása helyett inkább az aktuális fegyverbarátságra hivatkozott, mert ennek „önzés az alapja és nem olyan erős benne az erkölcsi tartalom.”¹⁶

Említést érdemel, hogy a törökök melletti szimpátia erősítésében a korabeli tudomány egyes kiemelkedő képviselőinek is fontos szerepe volt. Állami megbízás segítségével Thallóczy Lajos és Szekfű Gyula 1914 decemberében jelentette meg a Török-magyar oklevéltárat. Takáts Sándor 1915 és 1917 között három kötetben adta ki „Rajzok a török világból” című nagy művelődéstörténeti munkáját, amely megírásánál bevallotta az a cél vezette, hogy a régebbi történetírás által a törökről felvázolt negatív képet megváltoztassa, és hangsúlyozza a másfél évszázados török-magyar együttélés pozitív oldalát. Ebbe a körbe sorolhatjuk a budai basák magyar nyelvű levelezésének Szekfű Gyula, Eckhart Ferenc és Takáts Sándor közreműködésével megjelentetett kötetét is. Pekár Gyula szerint e törvényjavaslat „öt rövid paragrafusa Magyarország keleti vonatkozású történetének öt hosszú és küzdelmes századát zárja le a testvériség és lelki béke lélekemelő jegyében.”¹⁷

A törvény meghozatalát közvetlenül megelőző időszakban jelentősen megnövekedett a hazánkban élő iszlám vallásúak száma. Magyary Géza ismert memorandumában is arról írt, hogy míg az 1910-es népszámlálás mindössze 553 mohamedánt regisztrált Magyarországon (ezek túlnyomó többsége a monarchia hadseregében szolgáló és Magyarországon állomásozó bosnyák katona volt), addig az I. világháború kitörésekor már körülbelül kétezer iszlámkövető élt Budapesten.¹⁸ A formálisan török szuverenitás

16 Az Est 1916. január 14. sz. 6. p.; Fazekas Csaba: Egyházak, egyházpolitika és politikai eszmék az Osztrák-Magyar Monarchiában. Műhelytanulmányok IV. Miskolci Egyetem Politikatudományi Intézet. Miskolc, 2008. 14., 16. p.

17 Szalai Miklós: Az 1916. évi VII.[I] törvénycikk - Az iszlám vallás legalizálása Magyarországon. Történelmi szemle 52. évf. (2010) 4. sz. (a továbbiakban: Szalai) 622. p.; Pekár Gyula KN. 173. p.

18 Szalai 621. p.; Magyary Géza: Az iszlám jogállásának szabályozása Magyarországon. A Magyar-Bosnyák-Hercegovinai Gazdasági Központ felterjesztése a kormányhoz. Budapest, 1913. (A Magyar-Bosnyák Gazdasági Központ Kiadványai 6.). „A fővárosban állandóan mintegy 2000 mohamedán vallású

alatt álló Ada Káli szigetét 1913-ban szintén Magyarországhoz csatolták, s ez további ötszáz lakossal növelte a magyarországi mohamedánok számát. Barabás Béla képviselő is utalt rá, hogy a törvényjavaslat érthető összefüggésben van a sziget kérdésével, melyen mohamedánok laktak, és melyet a második balkáni háború alatt Magyarországhoz csatoltak. Közismert volt az is, hogy a gyarapodó muszlimok vallási életének irányítására 1909-ben Bosznia-Hercegovinából Budapestre érkezett Abdul Latif, az első Magyarországon ténykedő mohamedán imám, aki a budapesti egyetem turkológia tanszékén is oktatott.¹⁹

3. A törvényhozás folyamata

Az iszlám vallás törvényi szabályozásának tervét a kormányzó Nemzeti Munkapárt támogatta, az emancipációt az országgyűlési pártok között egyedül a katolikus Néppárt ellenezte. A Minisztertanács 1915. november 23-i ülésén a vallás- és közoktatásügyi miniszter kérte a testületet, hogy az elkészült szabályozási tervezetet előszentesítésre az uralkodóhoz küldhesse.²⁰ A törvénytervezet előkészítésében egyébként a kormányzati szférán túli szereplők is részt vettek, hiszen a törvény szentesítése után a bosnyák muzulmánok vezetője a magyar-bosnyák gazdasági szervezetnek köszönte meg a baráti gesztust, mert ez a testület „iniciálta elsőként az iszlám vallás törvényes elismerését.”²¹

Az 1915. december elején nyilvánosságra került miniszteri tervezet egyébként csekély visszhangot váltott ki. A kortárs szakértők közül egyedül K. Kováts Gyula egyházjogász fejtett ki érdemi álláspontot a sajtóban megjelent szövegváltozatról. A neves tudós hangsúlyozta, hogy ezúttal sem résztörvénynt kellene alkotni, hanem az anakronisztikus 1895. évi XLIII.

hivő tartózkodik: bosnyák katonák, albán kézművesek és munkások s a Balkán különböző vidékéről való iskolai tanulók.” 148.207/1914-XI. számú felterjesztés a székesfőváros tanácsának 1916. évi április 4. napján tartott üléséből. Fővárosi Közlöny 20. sz. 1916. április 14. 730. p.

19 Az Est 1916. január 14. sz. 6. p.; Szalai 621. p.

20 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (K27) 1915. 11. 23.

21 Budapesti Hírlap 1916. január 19. 3. p.

tc.-t kellene megváltoztatni. Elismerte a készülő törvény jelentőségét, de fokozott óvatosságra intett: a vallás elismerése ebben az esetben az idegen jogrendszer elfogadását is jelenti. Álláspontja szerint modern viszonyok között az államnak nem lehet dolga a vallással, csak a vallásfelekezettel. Ezért már a törvényjavaslat címét is elhibázottnak tartotta, hiszen eszerint a magyar jogalkotó az iszlám vallást és nem az iszlám vallásfelekezetet akarja szabályozni.²²

A kormány által 1915. december 1-én beterjesztett 21 törvényjavaslat egyike volt az iszlám vallás elismeréséről szóló előterjesztés. A rendkívüli viszonyokra utalt, hogy az adott időszakban tárgyalt miniszteri előterjesztések csaknem kivétel nélkül a háborús viszonyok szabályozására, a kivételes törvények végrehajtására vonatkoztak. A Jankovich Béla vallás- és közoktatási miniszter által előterjesztett törvényjavaslatot a képviselőház közoktatási bizottsága elé utalták.²³

A közoktatási bizottság 1915. december 13-i vitáján az eredeti előterjesztésen néhány módosítás történt. A testület pusztán stiláris korrekcióként a javaslat címében és 1. §-ának két helyén az „izlám vallás” helyett a helyesebbnek vélt „iszlám-vallás” kitévelt ajánlotta, és a 2-4. §-ok négy esetében az „izlám” jelző helyett a korrektebbnek talált „mohameddán” kifejezést javasolta.²⁴ A törvényjavaslat szakértő bírálója kifogásolta, hogy a módosított szövegben a „mohameddán vallás” kifejezés is megmaradt, annak ellenére, hogy a próféta egykoron „maga tiltakozott az ellen, hogy a vallását valaha is róla nevezzék el.”²⁵

22 Kováts Gyula: Az izlamita vallásfelekezet elismerése. Budapesti Hírlap 35. évf. 1915. december 5. (a továbbiakban: Kováts 1915) 1. p.

23 „A beterjesztett törvényjavaslat az izlam vallás elismeréséről szét fog osztatni és előzetes tárgyalás és jelentéstétel végett a közoktatásügyi bizottsághoz fog utasíttatni.” Képviselőházi Napló, 1910. XXVII. köt. 275. p. 589. országos ülés 1915. november 30.-kedd. A törvényjavaslat szövege: Képviselőházi irományok, 1910. LI. köt. 1-8. p. 1219. sz.: Törvényjavaslat az izlám vallás elismeréséről. Budapest, 1915. évi november hó 30-án. Előterjesztő Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter.

24 Közoktatási bizottság 118. p.; Pekár Gyula KN 175. p.; Medriczky 112. p.

25 K. Kováts Gyula: Az izlám mint vallásfelekezetnek elismerése. Budapesti Hírlap 36. évf. 1916. január 9. (a továbbiakban: Kováts 1916) 1. p.

A törvényjavaslat képviselőházi vitája 1916. január hó 12-én kezdődött. A kormány részéről Tisza István, Teleszky János, Sándor János, Balogh Jenő, Harkányi János, Hazai Samu, Jankovich Béla, Ghillány Imre és Roszner Ervin volt jelen.²⁶ A törvényjavaslat bizottsági előadója Pekár Gyula volt. Beszéde lényegében a bizottsági jelentés szövegére épült, így alappal valószínűsíthető, hogy a jelentést is ő készítette. A szóbeli előterjesztésében hangsúlyozta, hogy az iszlám vallás gyakorlása csak a hatályos törvényeink keretén belül történhet, így a recepció nem idézhet elő változást házassági törvényünk alkalmazásában sem, hiszen az a házassági jogot felekezeti különbségre való tekintet nélkül szabályozza.²⁷

A képviselőházi tanácskozást másnap folytatták. A képviselők közül csupán Molnár János és Barabás Béla kért szót. Molnár János néppárti képviselő volt, aki ellenezte a törvényt, mert pártja az egyházpolitikai törvények általános revízióját követelte, így nem tartotta helyesnek azok bármilyen tartalmú módosítását.²⁸ Barabás Béla függetlenségi párti, tehát ellenzéki képviselő a javaslat elfogadása mellett érvelt. Az előterjesztő miniszter a képviselő stiláris kifogásának is helyt adott, és a javaslat „amennyiben a törvényekkel nem ellenkeznek”, kifejezését „a fennálló törvény korlátain belül”²⁹ fordulatra változtatta. Barabás érvelése szerint az eredeti szöveg sértő lett volna az iszlám vallás gyakorlóira, hiszen vallásuk tételei – álláspontja szerint – nincsenek ellentétben a hazai törvényekkel.

A miniszter beszéde után Pekár Gyula előadó örömét fejezte ki azon egyöntetűség felett, amellyel a magyar képviselőház a javaslatot és annak lényegét elfogadta. Szerinte ez a döntés voltaképpen „hídavatás, felavatása annak a lelki hídnak, mely új úttal van hivatva összekötni a Keletet a Nyugattal. Adja az Isten, hogy ezen az új úton a közlekedés és a közeledés meginduljon.”³⁰

26 Pekár Gyula KN. 173. p.

27 Budapesti Hírlap 1916. január 13. 3. p.

28 Az Est 1916. január 14. 6. p.

29 Medriczky 117-118. p.; Felkai László: A jogalkotó kultuszminiszter, Jankovich Béla. Magyar Pedagógia 103. évf. (2003). 1. sz. 116. p.

30 Medriczky 118. p. A képviselőház elnöke a török törvényhozás kamarájának a következő szöveget küldte: „A török nemzet institúciói iránt törvényhozásunk tényében így kifejezésre jutott megbecsülés a magyar szíveket betöltő amaz

A Főrendi Ház közjogi és törvénykezési bizottsága a javaslat gyakorlati szempontjait helyezte előtérbe. „Tekintettel arra, hogy ezidőszent Magyarországon területén az iszlám-vallást követők felekezetté még seholy sem tömörültek: a jelen törvényjavaslat látszólag időelőttinek és az élet szükségletei által semmiképen nem indokoltak tűnik fel.”³¹ A ház tagjai nem szólaltak fel a javaslat tárgyalásakor. A sajtónak az is feltűnt, hogy a főpapság közül senki sem volt a teremben, amikor a javaslat napirendre került. Az egyházi méltóságok nem akartak a létrejött politikai konszenzus ellen szólni, de asszisztálni sem kívántak annak megszavazásánál. „Olyképp oldották meg a problémát, hogy a javaslat tárgyalása közben a folyosóra vonultak vissza.”³²

4. A törvényszöveg elemzése

Az elfogadott törvény címében az „iszlám-vallás elismeréséről” szökölt. A publicisztikai vitában K. Kováts Gyula arra hivatkozott, hogy a magyar alkotmány szelleme szerint a vallásszabadság korabeli jogrendünk szerves része volt, ezért külön törvényben nem is lehetett volna egy vallás elismeréséről szökölni. Ha ugyanis maga az alkotmány garantálja a vallásszabadságot, alacsonyabb szintű jogforrásban, törvényi alapon csupán a vallásfelekezetek elismeréséről lehetett volna rendelkezni. A neves egyházjogász szerint ez az értelmezés felelt volna meg a vallás szabad gyakorlatáról szököló 1895. évi XLIII. tc.-nek is, amely még a régi bevett keresztény történelmi vallásokat is csupán mint egyházakat – vagyis mint vallási társulatokat – tartotta számon és sorolta fel.³³

érzésekből fakad, amelyekkel igazi testvérként viseltetünk a velünk rokon és szövetségi hűségben élő ozmán nemzet iránt.” Budapesti Hírlap 1916. január 14. 2. p. A török képviselőház válasza szerint a törvény „még szorosabbá fűzi azokat a kapcsolatok, amelyek bennünket a csatamezőkön kötnek össze.” Budapesti Hírlap 1916. január 21. 3. p. A Dunántúli Protestáns Lap 1916. 4. számában Thury Etele reményét fejezte ki, hogy a jogkiterjesztés „az ozmán birodalomban lakó keresztyén testvéreinkre nézve is” mielőbb megvalósul.

31 A főrendiház közjogi és törvénykezési bizottságának jelentése az iszlám-vallás elismeréséről szököló törvényjavaslat tárgyában. Főrendiházi irományok 1910. XXII. köt. 397. p.

32 Budapesti Hírlap 1916. február 26. 2. p.

33 Kováts 1916. 1. p.

A törvényjavaslat hivatalos indokolása viszont arra hivatkozott, hogy Magyarországon nincs megalakult iszlám vallásfelekezet, ezért csupán e vallás elismeréséről és a felekezetté alakulás feltételeinek biztosításáról lehetett rendelkezni. Eszerint az iszlám vallás elismeréséről szököló – megengedő tartalmú – törvényi deklaráció jogi lehetőséget biztosít arra, hogy a kormány a felekezet magyarországi megalakulását jóváhagyhassa anélkül, hogy a vallás tanait és hitelveit a szervezeti jóváhagyás alkalmával külön vizsgálná. Ez a törvényi szabályozás egyébként megfelelt az izraelita vallás recepciója alkalmával követett korábbi eljárásnak, hiszen az 1895. évi XLII. tc.-ben e konfesszió is a felekezeti szervezetre tekintet nélkül kapott bevett vallási státust.

A törvény 1. §-a szerint: „Az iszlám-vallás törvényesen elismert vallásnak nyilvánítatik.” A hazai jogalkotók – eltérően a boszniai rendeleti szabályozástól – a törvényi szintű rendezés mellett foglaltak állást. A vonatkozó rendelkezéseket a társországok is külön törvényben rögzítették.³⁴

A törvényalkotás során dönteni kellett a szabályozás személyi hatályáról is. Az emancipáló törvény Ausztriában a hanafita rítust követőkre vonatkozott, akik az ottani iszlám népesség 96%-át képezték. A Bosznia-Hercegovinára vonatkozó elismerés viszont nem szorítkozott egy vallási irányzatra, ezért a magyar törvény alkotói is ezt, a tágabb jogi mozgásteret biztosító megoldást választották. A törvény 2. §-a szerint a mohamedán vallást követők vallásfelekezetté alakulásához a „hitelvi, az erkölcsi tanokra, az istentiszteletre és egyéb vallási szertartásra vonatkozó szabályok bemutatása nem szükséges”, azok a hitéletre vonatkozó összes többi rendelkezéseket magában foglaló szervezeti szabályzat jóváhagyásakor sem estek vizsgálat alá. Ez a szakasz az első § elvi elismerése következtében felmentést adott az 1895. évi XLIII. tc. 7. §-ának 2. pontja alól, amely szerint a felekezet jogi szervezetét magukban foglaló szabályzat keretében a hitéletre vonatkozó szabályokat is jóvá kellene hagyni. A törvény tehát csak elhárította azokat az akadályokat,

34 Az 1916. évi április hó 27-én kelt horvát-szlavon autonóm törvény az iszlám vallás elismeréséről Horvát-Szlavonországokban. Igazságügyi Közlöny, 1916. 6. sz. 249. p. A törvény előkészítő iratai: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K27. 1916.02.08. Vö: Köbel Szilvia: Bevett nem keresztény felekezetek joga: Iszlám közösségek Magyarországon, Iszlám jog. In: Köbel Szilvia (szerk.) Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai. Patrocinium Kiadó. Budapest, 2016. 489-499. p.

amelyek az iszlám vallásfelekezet megalakulásának útját állták, a valóságos megalakulást pedig ugyanazokhoz a föltételekhez kötötte, melyeket az 1895. évi törvény a más felekezetek elismerése során is elvárt.³⁵

A törvény 3. §-a az iszlám vallásfelekezet hazai megalakítása érdekében tett engedményeket. Eszerint a „mohammedán vallásfelekezet magyarországi szervezete, a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával, összefüggésbe hozható a mohammedán vallást követőknek Boszniában és Hercegovinában fennálló törvényes szervezetével”. E szakasz hidalta át azt az ellentétet, amely egyrészt a külföldi kalifátus intézménye, másrészt az 1895. évi XLIII. tc. 17. §-ának azon rendelkezése között állt fenn, hogy „a magyar állam kötelékén kívül álló hatóság vagy egyén a vallásfelekezetnek egyházi feje vagy védura nem lehet és a vallásfelekezet semminemű egyházi függésben külföldi hatóságtól, vallásfelekezeti társulattól vagy egyéntől nem állhat.” A rendelkezés az iszlám vallásfelekezet magyarországi szervezetének „kapcsolatot” enged az iszlám vallást követőknek Bosznia-Hercegovinában fennálló törvényes szervezetével. A magyar érdekek biztosítéka az iszlám hazai szervezetének miniszteri jóváhagyása.³⁶ A kérdésben egyébként a porta és Bosznia között 1909. februárjában nemzetközi egyezmény is született, melyet (az általános indokolás bizonytalan szövege szerint) Magyarországra is ki kívántak terjeszteni.

Az elfogadott törvény alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter azt is engedélyezhette, hogy lelkész és egyházközségi elöljáró, vagy a felsőbb egyházszerkezeti képviselő tagja az iszlám felekezet olyan tagja is lehetett, akinek képesítése a Boszniában és Hercegovinában az ilyen állásra megkívánt előírásoknak felelt meg. Arra is lehetőség volt, hogy már az első hitközség magyarországi megalakulása előtt lelkészeket alkalmazzanak, ha számukra az „állásukhoz mért megélhetést” biztosítani tudják.³⁷ A részletes

35 Általános indokolás 4. p.; Budapesti Hírlap 1915. december 1. (334. sz.) 7. p.

36 Képviselőházi irományok, 1910. LI. kötet. 1219. szám. Törvényjavaslat az izlám vallás elismeréséről. Részletes indokolás (a továbbiakban: Részletes indokolás). 4. p.; Pekár Gyula KN 175. p.; Közoktatási bizottság. 121. p. Budapesti Hírlap 1915 december 1. (334. sz.) 7. p.

37 K. Kováts Gyula említette a törvénytörvény terminológiai pontatlanságait is. Szerinte az egyház kifejezés a keresztény vallásfelekezet megjelölésére szolgál, és mivel „lelkész” nincs hitközség nélkül, egyházjogi szempontból a „pap” kifejezés lett volna helyes. Kováts 1915. 2. p.

indokolás előirányozta, hogy az érintettektől később magyar állampolgárságot is megkívánnak. Az indokolás azt is természetesnek tartotta, hogy az első hitközség megalakulása előtt nemcsak lelkészeket lehet alkalmazni, hanem – az 1. § rendelkezése értelmében – az iszlám vallás céljaira kegyes alapítványokat is létre lehet hozni.³⁸ Az iszlám harmadik vallási parancsa szerint ugyanis minden hívő jövedelmének legalább egytizedét adóként alamizsnára köteles fordítani, „s a fürdők, kutak, kórházak, szegényházak, népkonyhák, könyvtárak stb. mind az eféle kegyes alamizsna-alapítványokból szoktak kikerülni.”³⁹

A 4. § első mondata rögzítette, hogy az iszlám vallás gyakorlása, hitelvei, tanai és intézményei „a fennálló törvények korlátain belül” a törvényesen elismert vallást megillető jogvédelemben részesülnek. Az indokolás szerint ez a rendelkezés tartalmazta törvényeink és erkölcsi rendünk védelmét. A mohamedán vallásfelekezetre egyebekben a törvényesen elismert vallásfelekezetekre vonatkozó jogszabályok irányadók. Az esetleg szükséges további eltéréseket a minisztérium rendelettel állapítja meg. A részletes indokolás utalt rá, hogy az iszlám elismerésére vonatkozó elvi kijelentés csak az iszlám vallás korabeli értelmét és alakulatait vette alapul. Azt, hogy valamely megalakulandó felekezet ezekbe a keretekbe illeszthető-e, azaz csakugyan az iszlám vallást követi-e, a szervezet kormányhatósági jóváhagyása alkalmával vizsgálni kellett.⁴⁰

A törvénytől esetleg eltérő különleges intézkedések megtételére vonatkozó rendeleti jogot a kortársak egy része elvi alapon támadta. Érvelésük szerint ha valamely vallás intézményei a törvény erejénél fogva (*ipso iure*) jogi védelemben részesülnek, ezzel a vallásfelekezet is elismerést kapott. Ha pedig ez törvényi szinten megtörtént, később miniszteri döntést ebben a tárgykörben nem lehet hozni. Ezzel szemben a törvény a szervezeti szabályzat kultuszminiszteri jóváhagyását rögzítette.⁴¹ A törvény utolsó, 5. §-a a hatálybalépés napját a kihirdetéshez kötötte, és a végrehajtást a három érintett miniszter közös feladatként határozta meg.

38 Részletes indokolás 4. p.

39 Közoktatási bizottság 121. p.

40 Részletes indokolás 7. p.; Pekár Gyula KN. 175. p.

41 K. Kováts 1916. 2. p.

5. A törvény jelentősége

A magyar törvényhozás 1916-ban elismerte ugyan az iszlám „világtörténeti állását és török testvéreink hű és benső szövetségét,” mégsem biztosította számára a bevett egyházi státust. Ennek egyik legfontosabb hivatalos indoka volt, hogy a korabeli magyar államnak nem állt érdekében a bevett egyházakat szaporítani. A törvény létrehozatalának hangsúlyozott indoka volt azon alkotmányjogi igény is, hogy a Monarchián belül az iszlám vallás követőinek jogállása más polgárokéval lehetőleg azonos legyen.⁴²

A korabeli törvényhozó szerint az iszlám vallásfelekezet törvényes elismerésének számos akadályja volt. A történelmileg alakult felekezetet nem tudták abba a keretbe illeszteni, amelyet az 1895. évi XLIII. tc. megszabott. E törvény 7. § 2. pontja szerint azoknak az állampolgároknak, akik törvényesen elismert vallásfelekezetté kívánnak alakulni, a hitéletre vonatkozó összes rendelkezéseket magában foglaló szervezeti szabályzatot jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi miniszternek be kellett mutatniuk. A 8. § 3. pontja értelmében a jóváhagyást meg kellett tagadni, ha a hitelvek, tanok, istentisztelet és egyéb vallási szertartás vagy a tervezett szervezet a fennálló törvényekkel ellentétben álltak. A hivatalos megítélés szerint viszont az iszlám vallás általánosan ismert hitelvei és tanai a hazaiaktól teljesen különböző körülmények között lefolyt sok százados történelmi fejlődés következtében több tekintetben ellentétben álltak a korabeli magyar jogrendszerrel. Ez a körülmény megakadályozta volna, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter az iszlám vallás szervezeti szabályzatát jóváhagyja.

A hivatalos magyar megítélés szerint azonban az iszlám hitelveinek és tanainak ilyen szempontokból való kormányhatósági felülvizsgálata nem felelt volna meg az iszlám világtörténelmi állásának, és a „hű török szövetségeseinkkel való benső testvéri viszonyunknak.”⁴³ Annak a helyzetnek sem, hogy az iszlám a magyar szent korona országain kívül a Monarchia egész területén törvényes elismerést nyert, sőt – amint azt fentebb említettem – Bosznia-Hercegovinában kiváltságos pozíciót kapott. Ezen túl az iszlám vallás szervezete sem felelt meg teljesen az 1895. évi XLIII. tc.

42 „Körülbelül egyenlő jogi elbánásban részesüljenek.” Pekár Gyula KN. 173. p.; Közoktatási bizottság 118. p.

43 Pekár Gyula KN. 173. p.

kívánalmainak. Az iszlám vallás feje a kalifa volt, akitől a vallásfelekezet szervezeten is függött. Ezzel szemben a magyar törvény 17. §-a szerint a vallásfelekezetnek a magyar állam kötelékén kívül álló hatóság vagy egyén egyházi feje vagy védura nem lehetett és a vallásfelekezet külföldi hatóságtól vagy egyéntől semminemű egyházi függésben nem állhatott.⁴⁴

A törvényhozás azért sem nyilváníthatta az iszlám vallásfelekezetet az 1895. évi XLIII. tc. II. fejezetének értelmében vett törvényesen elismert vallásfelekezetnek, mert a vallásfelekezet fogalma az 1895. évi XLIII. tc. 7. §. 1. pontjának rendelkezése szerint az egy vallást követők szervezett összességét jelentette, vagyis a vallási társulat (*Religionsgesellschaft*) fogalmával volt azonos. A törvényhozó megítélése szerint viszont az iszlám vallás hívei „csekély számuknál és szétszórt lakhelyüknél fogva” nem voltak képesek egyházközség felállítására és fenntartására. Nem tudták a felekezetükhöz tartozó gyermekeik iskolai hitoktatását biztosítani, és nem tudták a törvény 13. §-ának megfelelően olyan lelkészt alkalmazni, aki képesítését Magyarországon szerezte. Az 1916. évi XVII. törvénycikk ezen körülmények figyelembe vételével készült.

A történelmi magyar egyházak – törvénnyel összefüggő – álláspontját jól tükrözik a Protestáns Szemle anonim szerzőjének sorai. „Örülni nem muszáj neki, de haragudni sem kell érte, félni tőle pedig éppen nem szabad, még a keresztyénség nevében sem, hiszen egy magasabb kifejltségű vallásalak sohasem félhet egy nála kezdetlegesebb kultúrfokot képviselőtől.” A lap szerint a törvény jelentősége „a mohamedán vallás történeti jelentőségének elismerése.”⁴⁵

44 Közoktatási bizottság 120. p.; Általános indokolás. 5. p.

45 Protestáns Szemle 1916. 83. p.